

«زن و مطالعات خانواده»

سال چهارم - شماره پانزدهم - بهار 1391

ص ص 63-80

تاریخ ارسال: 91/11/01

تاریخ پذیرش: 92/04/25

بررسی رابطه انعطاف‌پذیری خانواده و سبک‌های هویت با نقش واسطه‌گری گرایش به تفکر انتقادی در دختران نوجوان*

بهناز بهزادی¹
دکتر سیروس سروقد²

چکیده

پژوهش حاضر بررسی رابطه انعطاف‌پذیری خانواده و سبک‌های هویت با نقش واسطه‌گری گرایش به تفکر انتقادی در دختران نوجوان می‌باشد. بدین‌منظور 306 نفر از دانش‌آموزان دختر دبیرستان‌های شهر کازرون به شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای به‌وسیله پرسشنامه‌های گرایش به تفکر انتقادی (CTDI، ریکتس، 2003)، پرسشنامه سبک‌های هویت برزونسکی (1989) و انعطاف‌پذیری مثبت شاکری (1382) مورد آزمون قرار گرفتند. یافته‌های حاصل از تحلیل مسیر نشان داد که انعطاف‌پذیری خانواده به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر روی گرایش به تفکر انتقادی و سبک‌های هویتی تأثیر داشته و همچنین گرایش به تفکر انتقادی نیز بر روی سبک‌های هویتی اثر مستقیم دارد.

واژه‌های کلیدی:

انعطاف‌پذیری خانواده، سبک‌های هویت، گرایش به تفکر انتقادی

* این پژوهش با حمایت مالی باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان واحد شیراز انجام شده است.

¹ - دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شیراز، باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، شیراز، ایران (behzadi1987@gmail.com)

² - عضو هیئت علمی (استادیار) دانشگاه آزاد، واحد مرودشت، مرودشت، ایران.

مقدمه

خانواده‌ها انتقال‌دهندگان اصلی ارزش‌های فرهنگی و عمده‌ترین الگوهای رفتارهای پذیرفتنی و ناپذیرفتنی‌اند. این پایگاه مهم اجتماعی با قدرت و تحکم باورنکردنی رفتار اعضا را تحت تأثیر خود قرار داده و جامعه را نیز با نیرویی پنهان تحت سیطره خود در می‌آورد. کودکان از لحظه تولد تا بزرگسالی در خانواده، صفات و رفتارها و خصوصیات محیط خانوادگی‌شان را به خود جذب کرده و اعمال و رفتارشان بازتابی از همه برداشت‌های آنها از فضایی‌ست که در آن رشد کرده‌اند. محیط خانوادگی همیشه در حال اشاعه ویژگی‌های مثبت نیست، بلکه گاهی هم می‌تواند بستر نامطمئنی برای اعضای خانواده باشد. از آنجائیکه خانواده اولین و مهم‌ترین جایی است که افراد در آن زندگی خود را آغاز می‌کنند، تلاش برای تبدیل این محیط به محیطی امن، سرشار از حس پویایی، پیشرفت و خودآگاهی، باید به عنوان اولویتی برای والدین باشد. افراد شخصیت، هویت و پایه وجودی‌شان را در خانواده کسب می‌کنند و در همان مسیری قرار می‌گیرند که زائیده افکار، خواسته‌ها و هویتشان می‌باشد. شاید همیشه افراد برای رسیدن به اهدافشان راه مناسبی انتخاب نکنند، اینجاست که نقش پررنگ خانواده بیش از پیش آشکار می‌شود.

نوجوانی دوره گذر از کودکی به بزرگسالی است. نوجوانی معمولاً از 10 تا 12 سالگی شروع می‌شود و در 18 تا 21 سالگی خاتمه می‌یابد. در بررسی نوجوانی، مهم این است که بین جنبه مثبت و جنبه منفی نوجوانی جانب تعادل را بگیریم و مقوله هویت‌یابی را که هر نوجوانی با آن درگیر است را بررسی کنیم. در نظر گرفتن نوجوانی به عنوان دوره سرکشی، بحران، آسیب و انحراف چندان سودمند نیست و می‌تواند به ضرر نوجوانان تمام شود. دقیق‌تر این است که نوجوانی را دوران ارزیابی، تصمیم‌گیری و تعهد ببینیم. هویت‌یابی، مسیر پر پیچ و خمی است که در آن نوجوان به سمت پذیرش ارزش‌های والدین و جامعه پیش می‌رود نه به سمت رد کردن آنها (سانتروک¹، 2003).

این که نوجوانان چه آینده‌ای خواهند داشت، معمولاً به این بستگی دارد که فرصت‌های مناسبی برای رشد و کمال داشته باشند، فرصت‌هایی مثل تعلیم و تربیت با کیفیت، حمایت اجتماعی برای پیشرفت و دسترسی داشتن به مشاغل خوب. آنچه در

¹. Santrock

رشد نوجوانان اهمیت خاصی دارد، حمایت بلندمدت والدین دلسوز است (لارسون¹، براین² و تورتايمر³، 2002؛ به نقل از سانتراک، 2003).

نوجوانان تغییرات شناختی مهمی پشت سر می‌گذارند. یکی از این تغییرات، ورود به مرحله تفکر عملیات صوری⁴ پیاژه است. این مرحله چهارمین مرحله و پیشرفته‌ترین مرحله رشد شناختی است. پیاژه نام این مرحله را مرحله عملیات صوری گذاشت که در سنین 11 تا 15 سالگی اتفاق می‌افتد. مشخصه این مرحله تفکر انتزاعی، آرمان‌گرایانه و منطقی است. نوجوانان همزمان با انتزاعی‌تر شدن و آرمان‌گرایانه‌تر شدن تفکرشان، رفته رفته در مورد مشکلات و راه‌حل‌های آنها منطقی‌تر فکر می‌کنند. پیاژه استدلال فرضی-قیاسی را نشانگر توانایی فرضیه‌پردازی یا طرح بهترین حدس‌ها درباره شیوه‌های حل مسئله و به دنبال آن، استنتاج بهترین راه‌حل است. تشدید تفکر انتزاعی و آرمان‌گرایانه در دوران نوجوانی، بستر هویت‌یابی را فراهم می‌سازد. جنبه‌های مختلف رشد اجتماعی و هیجانی - مثل رابطه با والدین، تعامل با همسالان و دوستی‌ها و ارزش‌های فرهنگی و قومی - در تحول هویت نوجوانان نقش دارند (سانتراک، 2003).

از آنجائیکه جوانب مثبت و منفی رشد همواره در تمامی مراحل با نوجوانان همراه است، لذا ضرورت ایجاد می‌کند که والدین محیطی مناسب برای طی مرحله مهم هویت‌یابی فراهم آورده و با کمک بیشتر به نوجوانان، گذشتن از این مسیر را برای آنها تسهیل کنند. از طرف دیگر همانطور که اشاره شد تفکر انتزاعی زمینه را برای هویت‌یابی فراهم می‌کند، پس شناخت و هدایت انواع تفکر انتزاعی که یکی از آنها گرایش به تفکر انتقادی است، نقش مهمی در دستیابی به یک هویت موفق ایفا خواهد کرد.

یکی از توانایی‌های فکری ارزنده‌ای که دانش‌آموزان باید در مدارس کسب کنند، این است که شنیده‌ها، خوانده‌ها، اندیشه‌ها و اعتقادهای مختلفی را که در زندگی با آنها روبرو می‌شوند ارزشیابی کنند و درباره آنها تصمیمات منطقی بگیرند. این توانایی ارزنده تفکر انتقادی⁵ نام دارد (سیف، 1387).

1. Larson

2. Brown

3. Tortimer

4. Formal Operation Stage

5. Critical Thinking

در پژوهشی با عنوان "تفاوت‌های فردی در سبک‌های هویت و عملکرد تحصیلی: نقش تعهد هویت و بهزیستی روان‌شناختی"، نتایج حاصل از تحلیل مسیر نشان داد که اثر غیرمستقیم و اثر کل متغیرهای برونزای پژوهش (سبک‌های هویت) از طریق تعهد هویت و بهزیستی روان‌شناختی بر عملکرد تحصیلی در تمام الگوها معنادار است (شکری و همکاران، 1386).

در یک بررسی با عنوان: "رابطه عوامل مدل پنج عاملی شخصیت و سبک‌های هویت" نتایج نشان داد که صفات برون‌گرایی، دلپذیر بودن و با وجدان بودن با هویت اطلاعاتی ارتباط مثبت و هویت هنجاری ارتباط منفی دارد. همچنین هویت اطلاعاتی توسط با وجدان بودن و انعطاف‌پذیری، هویت هنجاری توسط با وجدان بودن، برون‌گرایی، دلپذیر بودن و همچنین انعطاف‌پذیری (به‌طور منفی) و در نهایت هویت سردرگم - اجتنابی تنها توسط با وجدان بودن (به‌طور منفی) پیش‌بینی شدند (مغانلو و همکاران، 1387).

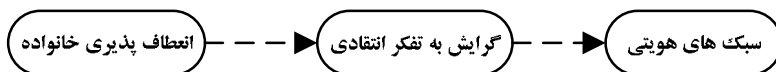
در یک پژوهش تحت عنوان "ارتباط سبک‌های هویت با عوامل برانگیزاننده و احساس موفقیت"، نتایج نشان داد ارتباط معنی‌داری بین سبک‌های هویت با برخی از عوامل برانگیزاننده و احساس موفقیت به صورت مثبت و منفی وجود دارد (برقی مقدم و همکاران، 1388). در پژوهشی توسط حجازی و برجعلی (1388)، تحت عنوان: "تفکر انتقادی، سبک‌های هویت و تعهد هویت در نوجوانان: ارائه یک مدل علی" یافته‌های حاصل از تحلیل مسیر نشان می‌دهد که مؤلفه‌های تفکر انتقادی به واسطه متغیر سبک‌های هویت اطلاعاتی، هنجاری و سردرگم - اجتنابی اثر غیرمستقیم بر تعهد هویت دارند و نقش واسطه‌ای سبک‌های پردازش هویت در رابطه میان مؤلفه‌های تفکر انتقادی و تعهد هویت تأیید شده است.

در یک بررسی با عنوان "بررسی رابطه بین ابعاد الگوهای ارتباطات خانوادگی - دانشگاهی و گرایش‌های تفکر انتقادی دانشجویان با واسطه‌گری ارضای نیازهای روان‌شناختی پایه"، نتایج حاصل از تحلیل مسیر و شاخص‌های برازش نکویی مدل از اثر واسطه‌ای ارضای نیازهای روان‌شناختی پایه حمایت کرد. الگویی که بدان شکل ارضای نیازهای روان‌شناختی پایه در رابطه بین ابعاد الگوهای ارتباطات خانوادگی - دانشگاهی و گرایش‌های تفکر انتقادی دانشجویان اثر واسطه‌ای دارد، در مورد هر یک از گرایش‌ها متفاوت بود (کورشنیا و لطیفیان، 1390).

در پژوهشی تحت عنوان "خوش‌بینی و عزت‌نفس در نوجوانان دختر: نقش سبک‌های هویت" نتایج نشان داد میانگین خوش‌بینی و عزت‌نفس دختران دارای سبک هویت اطلاعاتی در سنین مختلف، بیشتر از سایرین است. میزان خوشبینی دختران در سنین مختلف با یکدیگر تفاوت نداشت اما براساس سبک هویتی، در میزان خوش‌بینی آنها تفاوت مشاهده شد. تفاوت نمره عزت‌نفس دختران بر حسب سن، سبک هویتی و اثر تعاملی آن نیز معنادار بود (تنهای رشوانلو و همکاران، 1391).

در پژوهش با عنوان پیش‌بینی شادکامی بر اساس سبک پردازش هویت که توسط صبحی قراملکی و همکاران (1391) انجام شد، نتایج نشان داد که سبک‌های هویتی اطلاعاتی و هنجاری با شادکامی رابطه مثبت و معناداری داشته و می‌تواند آن را پیش‌بینی کند.

پژوهش حاضر به بررسی مدل علی انعطاف‌پذیری خانواده و گرایش به تفکر انتقادی و سبک‌های هویت می‌پردازد که دیاگرام مسیرهای آن در شکل 1 قابل مشاهده است.

شکل 1: دیاگرام مسیرهای متغیرهای پژوهش

سوال پژوهش

اثرات مستقیم و غیر مستقیم متغیرهای انعطاف‌پذیری خانواده و گرایش به تفکر انتقادی بر روی سبک‌های هویت چگونه خواهد بود؟

فرضیه‌های پژوهش

- 1- انعطاف‌پذیری خانواده بر گرایش به تفکر انتقادی اثر مستقیم دارد.
- 2- انعطاف‌پذیری خانواده از طریق متغیر واسطه‌ای گرایش به تفکر انتقادی بر سبک‌های هویت اثر غیر مستقیم دارد.

روش پژوهش

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی از نوع همبستگی است.

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری: در پژوهش حاضر، جامعه آماری شامل دانش-آموزان دختر دبیرستان‌های کازرون (1480 نفر) و نمونه‌های آماری شامل 306 نفر (320 پرسشنامه جمع‌آوری شد که پس از کنار گذاشتن پرسشنامه‌های مخدوش، 306 پرسشنامه وارد روند تجزیه تحلیل شد) از دانش‌آموزان دختر (14 تا 18 سال) است که از طریق روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند که بدین‌وسیله بین چهار دبیرستان و از هر دو کلاس، یک کلاس به طور تصادفی انتخاب شد. در زمینه پر کردن پرسشنامه‌ها بطور کامل برای دانش‌آموزان توضیح داده شد. ابزار سنجش: در این پژوهش از سه پرسشنامه جهت برآورد سه متغیر تعریف شده، استفاده شده است که در ادامه به آنها اشاره می‌شود.

الف) پرسشنامه انعطاف‌پذیری خانواده

یکی از مقیاس‌های مورد استفاده در این پژوهش مقیاس انعطاف‌پذیری¹ مثبت است که با اقتباس از مدل ترکیبی السون (السون، 1999؛ به نقل از زارع و سامانی، 1387) به‌وسیله شاکری (1382) ساخته شده است. یکی از ابعاد در مدل مدور ترکیبی السون انعطاف‌پذیری است و به صورت مقدار تغییراتی که در نقش‌ها، قوانین، کنترل و انضباط خانواده وجود دارد، تعریف شده است (السون، 1999). این پرسشنامه شامل 16 گویه است. حداکثر نمره قابل اکتساب در این آزمون 80 و حداقل 16 است (زارع و سامانی، 1387). اعتبار و روایی این مقیاس در مطالعه شاکری (1382) مورد تایید قرار گرفته است که ضریب همسانی درونی مقیاس، با استفاده از آلفای کرونباخ معادل 0/89 گزارش شده است. آلفای کرونباخ محاسبه شده این پرسشنامه در این پژوهش 0/61 می‌باشد.

ب) پرسشنامه گرایش به تفکر انتقادی

پرسشنامه گرایش به تفکر انتقادی² (ریکتس¹، 2003) یک ابزار خودگزارشی است

¹ . Flexibility

² . Critical Thinking Disposition

که میزان تمایل به تفکر نقادانه را در سه زیر مقیاس خلاقیت، بالیدگی و تعهد می‌سنجد. تفکر انتقادی، تفکری است با استفاده از راهبردها و مهارت‌های شناختی، که احتمال دستیابی به بازده مطلوب را بالا می‌برد. این مقیاس پس از آنکه مور، رود و پنیلد (2003) به نتایج متفاوت و مهمی درباره پرسشنامه گرایش به تفکر نقادانه کالیفرنیا (CCTDI) دست یافتند، طراحی شد.

ریکتس (2003) ضریب پایایی زیرمقیاس خلاقیت: 0/75، زیرمقیاس بالیدگی: 0/57 و زیرمقیاس تعهد: 0/86 گزارش شده است. ضریب آلفای کرونباخ برای زیرمقیاس‌ها در این پژوهش، خلاقیت: 0/62، بالیدگی: 0/54 و تعهد: 0/71 برآورد شده است.

ج) پرسشنامه سبک‌های هویت برزونسکی

پرسشنامه سبک‌های هویت اولین با توسط برزونسکی² در سال 1989 برای اندازه‌گیری فرآیندهای شناختی- اجتماعی که نوجوانان در برخورد با مسائل مربوط به هویت به آن برخورد می‌کنند، طراحی شد. (حجازی و برجلی، 1388). برزونسکی (1994) به سه سبک هویت متمایز اشاره نموده است. این سبک‌ها ناشی از استراتژی حل مسئله یا سازوکارهای مقابله‌ای است. برزونسکی بر این باور است که نوجوانان توانایی انتخاب یکی از این سه سبک را دارند:

- 1- سبک هویتی اطلاعاتی³ که ظاهراً سازگارانه‌ترین سبک می‌باشد و سازوکار کنار آمدن برای اداره موقعیت‌های روزانه است.
- 2- سبک هنجاری⁴ که بر پایه تقلید و پیروی از افراد مهم در زندگی فرد بنا شده است و شامل یک دیدگاه بسته ذهنی و خودپنداری ثابت و سرکوب‌کننده اکتشاف است.
- 3- سبک سردرگم- اجتنابی⁵ که نماد برخورد طفره‌آمیز در مشکلات است. راهبردی متمرکز بر هیجان که با سطح پایینی از تعهد و اعتماد به نفس و نیز بی‌ثباتی خودپنداری همراه می‌باشد.

1. Ricketts

2. Berzonsky

3. Informational identity style

4. Normative identity style

5. Diffuse – avoidant identity style

برزونسکی (2003)، ضرائب پایایی سبک‌های هویت اطلاعاتی، هنجاری، سردرگم-اجتنابی و تعهد هویت را به ترتیب 0/74، 0/79، 0/67 و 0/81 گزارش کرده است. در محاسبه آلفای کرونباخ در این پژوهش نتایج نشان داد که ضرایب پایایی در سبک‌های هویت اطلاعاتی، هنجاری، سردرگم-اجتنابی و تعهد هویت را به ترتیب 0/68، 0/53، 0/73 و 0/55 بوده است.

خدایی و همکاران (1388) این پرسشنامه را مورد ارزیابی قرار داده و ثبات ساختار عاملی آن را تأیید کردند.

یافته‌ها

در این پژوهش، برای آزمون مدل مفهومی و نظری تحقیق که معمولاً یک مدل نظری متشکل از ساخت روابط بین متغیرهای مستقل است از روش تحلیل مسیر استفاده می‌شود (حبیب‌پور و صفری، 1390). تحلیل مسیر تعمیم یافته روش رگرسیون چند متغیره در ارتباط با تدوین مدل‌های علی است (هومن، 1384؛ به نقل از حبیب‌پور و صفری، 1390). جهت آزمون اعتبار یک نظریه در مورد روابط علی بین سه یا چند متغیر از تحلیل مسیر استفاده می‌کنند، که با استفاده از یک طرح پژوهش انجام می‌شود. هدف از تحلیل مسیر آزمون نظریه‌ها در مورد روابط علی فرضی بین متغیرها است. روش تحلیل مسیر نه فقط برای ایجاد نظریه که برای اعتبار آن نیز سودمند است (گال، بورگ و گال، 1382/1996). الگوی پژوهش حاضر، الگوی بازگشتی است زیرا فقط روابط علی یک جهتی را در نظر می‌گیرد. انعطاف‌پذیری مثبت متغیر مستقل، گرایش به تفکر انتقادی متغیر واسطه‌ای و سبک‌های هویت متغیر وابسته است. مبنای تجزیه و تحلیل مدل‌های علی، ماتریس همبستگی است.

به منظور سازماندهی، خلاصه کردن، توصیف و تفسیر داده‌های جمع‌آوری شده از نمونه‌های آماری، میانگین، انحراف استاندارد، واریانس، حداقل و حداکثر نمرات و محدوده نمرات برای متغیرهای پژوهش محاسبه گردیده است که در جدول 1 قابل مشاهده است.

جدول 1: میانگین، انحراف استاندارد، واریانس، حداقل و حداکثر نمرات برای متغیر انعطاف‌پذیری مثبت خانواده و سبک‌های هویت

میانگین	انحراف استاندارد	واریانس	حداقل نمره	حداکثر نمره
40/83	6/91	47/82	16	67
6/07	5/42	29/45	23	53
32/62	4/52	20/46	22	45
28/48	6/48	41/98	12	47
4/02	0/4	0/16	2/45	5
3/15	0/51	0/26	1/44	4/67
3/95	0/45	0/21	2/62	5

ماتریس همبستگی متغیرهای مورد بررسی در جدول 2 ارائه می‌شود. با توجه به داده‌های جدول 2، متغیر انعطاف‌پذیری مثبت با متغیرهای سبک هویت اطلاعاتی ($r = -0/32$)، سبک هویت هنجاری ($r = -0/34$)، سبک هویت سردرگم-اجتنابی ($r = -0/23$) و خرده مقیاس‌های گرایش به تفکر انتقادی، خلاقیت ($r = -0/2$) و تعهد ($r = -0/26$) رابطه معنادار و معکوس و از طرفی با خرده مقیاس بالیدگی ($r = 0/21$) رابطه مثبت و معنادار دارد. بین سبک هویت اطلاعاتی و متغیرهای سبک هویت هنجاری ($r = 0/52$)، خلاقیت ($r = 0/46$) و تعهد ($r = 0/49$) رابطه مثبت و معناداری دیده می‌شود. هم‌چنین بین سبک هویت هنجاری با متغیرهای سبک هویت سردرگم-اجتنابی ($r = 0/19$)، خلاقیت ($r = 0/36$) و تعهد ($r = 0/35$) رابطه مثبت و معنادار و با متغیر بالیدگی ($r = -0/15$) رابطه منفی و معناداری وجود دارد. سبک هویت سردرگم-اجتنابی با متغیر بالیدگی ($r = -0/32$) رابطه معکوس و معناداری دیده شد. بین خرده-مقیاس خلاقیت و تعهد ($r = 0/55$) رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

جدول 2: همبستگی عوامل مقیاس‌های انعطاف‌پذیری خانواده، سبک‌های هویت و گرایش به تفکر انتقادی

تعهد	بالیدگی	خلاصیت	هویت سردرگم - اجتنابی	هویت هنجاری	هویت اطلاعاتی	انعطاف‌پذیری مثبت
						1
						انعطاف‌پذیری مثبت
					1	-0/32***
				1	0/52**	-0/34**
			1	0/19**	0/08	-0/23**
		1	-0/002	0/36***	0/46**	-0/2***
	1	0/03	-0/32**	-0/15**	-0/09	0/21**
1	-0/07	0/55**	-0/03	0/35**	0/49**	-0/26**

*P<0/05 , **P<0/01

به‌منظور بررسی نتایج مربوط به تحلیل مسیر به روش بارون و کنی، ابتدا، تحلیل رگرسیون چندگانه متغیرهای واسطه‌ای (گرایش به تفکر انتقادی: خلاصیت، بالیدگی و تعهد) از روی متغیر برونزاد (انعطاف‌پذیری) به شیوه همزمان، سپس تحلیل رگرسیون چندگانه متغیرهای درونزاد (سبک‌های هویت اطلاعاتی، هنجاری و سردرگم - اجتنابی) از روی متغیر برونزاد (انعطاف‌پذیری) و در نهایت تحلیل رگرسیون چندگانه متغیرهای درونزاد (سبک‌های هویت) از روی متغیر برونزاد (انعطاف‌پذیری) و واسطه‌ای (گرایش به تفکر انتقادی) به روش همزمان با ورود داده‌ها به صورت سلسله مراتبی انجام شد که در جدول‌های 3 و 4 قابل مشاهده است.

جدول 3: نتایج رگرسیون چندگانه متغیر واسطه‌ای (گرایش به تفکر انتقادی)
از روی متغیر برونزاد (انعطاف‌پذیری خانواده)

متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	R	R ²	F	β
خلاقیات	انعطاف‌پذیری خانواده	0/203	0/041	13/141***	-0/203***
بالیدگی	انعطاف‌پذیری خانواده	0/216	0/046	14/867***	0/216***
تعهد	انعطاف‌پذیری خانواده	0/263	0/069	22/712***	-0/263***

* P < 0/05, ** P < 0/01, *** P < 0/001

جدول 4: نتایج رگرسیون چندگانه متغیر درونزاد (سبک‌های هویت) از روی متغیر برونزاد
(انعطاف‌پذیری خانواده) و متغیر واسطه‌ای (گرایش به تفکر انتقادی)

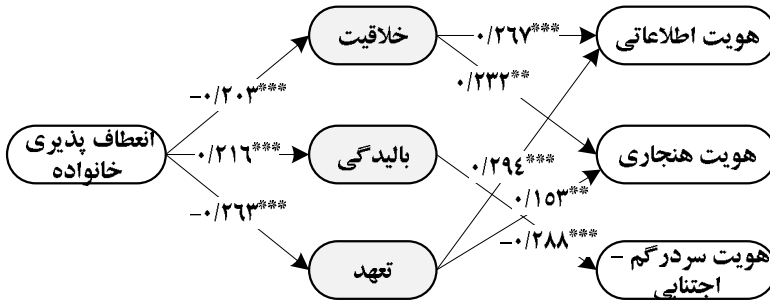
متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	R	R ²	F	β
اطلاعاتی	انعطاف‌پذیری خانواده	0/578	0/334	37/853***	-0/186***
	خلاقیات				0/267***
	بالیدگی				-0/039
	تعهد				0/294***
هیولایی	انعطاف‌پذیری خانواده	0/487	0/237	23/414***	-0/240**
	خلاقیات				0/232
	بالیدگی				-0/101
	تعهد				0/153
سبک‌های هویت	انعطاف‌پذیری خانواده	0/365	0/133	11/617***	-0/177**
	خلاقیات				-0/009
	بالیدگی				-0/288***
	تعهد				-0/206

* P < 0/05, ** P < 0/01, *** P < 0/001

مقایسه داده‌های جدول 4 نشان می‌دهد که با وارد کردن متغیر واسطه‌ای (خلاقیات، بالیدگی و تعهد) متغیر برونزاد (انعطاف‌پذیری خانواده)، قدرت پیش‌بینی یا میزان تبیین واریانس تمام متغیرهای درونزاد (اطلاعاتی، هنجاری، سردرگم - اجتنابی) افزایش می‌یابد. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که ورود متغیرهای واسطه‌ای، ضرائب β متغیر برونزاد، کاهش یافته است. این افزایش قدرت تبیین واریانس و کاهش ضرائب β متغیر

برونزاد حاکی از نقش واسطه‌گری متغیرهای گرایش به تفکر انتقادی در ارتباط با انعطاف‌پذیری خانواده و سبک‌های هویت می‌باشد.

نتایج تحلیل‌های مربوط به جدول‌های 3 و 4 در قالب نمودار تحلیل مسیر در شکل 2 قابل مشاهده است. در این نمودار تنها متغیرها و مسیرهای معنادار از نظر آماری ترسیم شده و بر روی هر مسیر شاخص ضریب مسیر β مشخص شده است.

شکل 2: دیاگرام مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای انعطاف پذیری مثبت و گرایش به تفکر انتقادی بر سبک‌های هویت

با توجه به دیاگرام حاصل از تحلیل مسیر، اثرهای مستقیم و غیرمستقیم و کل متغیرهای برون‌زاد بر متغیرهای درون‌زاد در جدول 5 قابل مشاهده است.

جدول 5: میزان تأثیر مستقیم، غیرمستقیم و کل متغیرهای مستقل بر متغیرهای وابسته سبک‌های هویت

متغیرها	انواع تأثیر								
	اطلاعاتی			هنجاری			سردرگم-اجتنابی		
	مستقیم	غیرمستقیم	کل	مستقیم	غیرمستقیم	کل	مستقیم	غیرمستقیم	کل
انعطاف‌پذیری خانواده	---	0/131	-0/131	---	0/087	-0/087	---	0/062	-0/062
خلاقیت	0/267	---	0/267	0/232	---	0/232	---	---	---
بالیدگی	---	---	---	---	---	---	---	0/288	-0/288
تعهد	0/294	---	0/294	0/153	---	0/153	---	---	---

نتایج جدول نشان می‌دهد که گرایش به تفکر انتقادی در بیشتر روابط بین انعطاف-پذیری و ابعاد سبک‌های هویت نقش واسطه‌گری ایفا می‌کند.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی رابطه انعطاف‌پذیری خانواده و سبک‌های هویتی با نقش واسطه‌گری گرایش به تفکر انتقادی در دانش‌آموزان دختر انجام گرفت. نتایج این تحلیل نشان می‌دهد که انعطاف‌پذیری خانواده دارای سه اثر مستقیم بر خرده‌مقیاس‌های گرایش به تفکر انتقادی می‌باشد به این صورت که دارای اثر مستقیم و منفی بر خرده‌مقیاس‌های خلاقیت و تعهد و دارای اثر مستقیم و مثبت بر خرده‌مقیاس بالیدگی می‌باشد. از طرف دیگر متغیر انعطاف‌پذیری خانواده با پنج اثر غیرمستقیم بر سبک‌های هویت تأثیر می‌گذارد که عبارت است از این که اثر غیرمستقیم انعطاف‌پذیری خانواده از راه خرده‌مقیاس خلاقیت بر سبک‌های هویت اطلاعاتی و هنجاری به صورت مثبت، از راه خرده‌مقیاس بالیدگی بر سبک هویت سردرگم-اجتنابی به صورت منفی و از راه خرده‌مقیاس تعهد بر سبک‌های هویت اطلاعاتی و هنجاری به صورت مثبت.

پررنگ‌ترین مقوله‌ای که در دوران نوجوانی به چشم می‌خورد، بحران هویت‌یابی نوجوانان می‌باشد. این مرحله اغلب زمانی برای نوجوانان اتفاق می‌افتد که هنوز در بستر خانواده زندگی کرده و دارای تعاملات روزانه‌ای با اعضای خانواده می‌باشند و خانواده به-طور مستقیم یا غیرمستقیم بر نوجوان تأثیر می‌گذارد. نوجوانان علاوه بر قرار گرفتن در بحران هویتی در مرحله تفکر عملیات صوری نیز قرار دارند.

تشدید تفکر انتزاعی و آرمان‌گرایانه در دوران نوجوانی، بستر برای فرآیند هویت‌یابی ایجاد می‌کند. نوجوانی برای عده زیادی از نوجوانان، دوران خطر است. این خطر احتمال تبدیل شدن آنان به بزرگسالان سازنده را کم می‌کند (سانتراک، 2003).

تفکر انتقادی در دسته‌بندی انواع تفکر قرار دارد که نوعی تفکر انتزاعی به شمار می‌رود. بر اساس نظر انیس¹ (1987)، تفکر انتقادی، تفکری تأملی و عقلانی است که بر اساس آن به تصمیم‌گیری در مورد اعتقادات و اعمالی که انجام می‌دهیم، می‌پردازیم. یکی از نتایج پژوهش حاضر اثر مستقیم و معکوس انعطاف‌پذیری خانواده بر خرده-

¹ . Ennis

مقیاس‌های اخلاقی و تعهد (از خرده‌مقیاس‌های گرایش به تفکر انتقادی) می‌باشد. در تبیین این نتیجه می‌توان گفت که وقتی نوجوانان در محیطی قرار می‌گیرند، که نقش‌ها، قوانین، کنترل و انضباط در آن از قبل تعریف شده، به نوعی محدودیت برخورد می‌کنند و احساس قرار گرفتن در یک تنگنا، باعث می‌شود که کمبودها و نقص‌ها را بهتر درک کرده و به نوعی به شکوفایی و اخلاقی و تعهد دست یابند. یکی دیگر از نتایج به دست آمده، اثر مستقیم و مثبت بر خرده‌مقیاس بالیدگی است که از آنجائیکه بالیدگی بیان‌کننده رسیدن به کمال فرد است، مسلماً هر چه انعطاف‌پذیری خانواده بالاتر و شرایطی دموکراتیک در خانواده حکمفرما باشد بالطبع بستر برای بالیدگی فرد مهیاتر است.

اثر مستقیم و مثبت اخلاقی بر سبک‌های هویت اطلاعاتی و هنجاری از دیگر نتایج به دست آمده می‌باشد. همانطور که مطرح شد افراد با سبک هویت اطلاعاتی در برخورد با مسائل و مشکلات به شیوه کنشی عمل می‌کنند، کنکاش‌های هدفمند دارند و به ارزیابی و نقادی در تفکر خویش می‌پردازند (برزونسکی، 2003/2004). بنابراین می‌توان گفت زمانی که افراد به اخلاقی و تحلیلگری تمایل دارند و در برخورد با مسائل به تحلیل و پردازش اطلاعات می‌پردازند و تفکر خود را مورد ارزیابی و نقادی قرار می‌دهند، سبک هویت اطلاعاتی را نیز کسب نمایند. برزونسکی (2004) در تعریف خود از هویت هنجاری معتقد است افراد با سبک هویت هنجاری با ویژگی‌هایی همچون وظیفه‌شناسی، کمک‌خواهی، مقاومت در برابر ابهام، میل شدید به ساختارمندی قضایا و عدم تمایل به بررسی ارزش‌ها و باورهای ناهماهنگ با خود، شناسایی می‌شوند. به‌طور کلی افراد با سبک هویت هنجاری از موقعیت سازمان یافته استقبال کرده و از آن پیروی می‌کنند، البته این پیروی کورکورانه نیست و تا حدودی ارزیابی در این پیروی نقش دارد.

طبق نتایج و سایر اطلاعات می‌توان نتیجه گرفت که اگرچه هویت هنجاری دارای نوعی کارکرد دوگانه است که از یک طرف در برابر ابهام مقاومت می‌کند و دست به ارزیابی و تحلیل می‌زنند و از طرف دیگر به سازماندهی امور تمایل نشان می‌دهند، در نهایت آنها برای تحلیلگری و ارزیابی و آگاهی به اخلاقی نیاز دارند و از آن استفاده می‌کنند اما با توجه به مقدار β گزارش شده از اخلاقی در سبک هویت هنجاری و اطلاعاتی، این مقدار در سبک هویت هنجاری کمتر است و همین مسئله نشان می‌دهد که اخلاقی در سبک هویت اطلاعاتی با کاربرد بیشتری همراه است. اثر مستقیم و معکوس بالیدگی بر سبک هویت سردرگم - اجتنابی، با توجه به اینکه افراد دارای این

سبک هویت، خودآگاهی محدودی داشته و از راهبردهای نامطلوبی استفاده می‌کنند، طبیعی و قابل درک است. این نتایج با نتایج به دست آمده از پژوهشی توسط حجازی و برجعلی (1388) همسو می‌باشد. خرده‌مقیاس تعهد اثر مستقیم و مثبت بر سبک‌های هویت اطلاعاتی و هنجاری دارد که با توجه به مشخصات این سبک‌ها، قابل توجه است.

با توجه به نمونه مورد مطالعه که شامل دختران نوجوان می‌شود و نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل به نظر می‌رسد با در نظر گرفتن میانگین نمره انعطاف‌پذیری خانواده در خانواده‌های آزمودنی‌ها (40/83)، طبق تعریف در سطح خانواده‌های منظم قرار می‌گیرند که از سطح انعطاف مطلوب دور است و باعث تأثیر معکوس در دستیابی به سبک‌های هویتی می‌شوند اما گرایش به تفکر انتقادی که دارای اثر مستقیم و مثبتی بر سبک‌های هویتی اطلاعاتی و هنجاری است نوعی تسهیل‌کننده در نوجوانان محسوب شده و آنها را در دستیابی به هویت مناسبتر به خصوص هویت اطلاعاتی هدایت می‌کند.

از طرف دیگر دختران در جامعه فعلی به خاطر وجود محدودیت‌های فرهنگی و مذهبی با فرصت‌های کمتری برای تجربه کردن روبرو می‌شوند و همین امر ممکن است باعث نوعی سردرگمی یا اطاعت کورکورانه در آنها شود، در حالیکه فراگیری تفکر انتقادی، فرصتی ایجاد می‌کند تا آنها از مسیر مناسبی برای کاوشگری و تحلیل در مسائل استفاده کرده و فرآیند هویت‌یابی خود را بهبود بخشند. پیشنهاد می‌شود که برای افزایش کیفیت در روند هویت‌یابی دانش‌آموزان و استفاده از روش‌های موثر تفکر انتقادی کارگاه‌های آموزشی با حضور والدین در مدارس برگزار گردد.

منابع:

- برقی مقدم، جعفر. مشرف جوادی، بتول. مظفری، سیدامیراحمد. گروسی فرشی، میرتقی (1388)، ارتباط سبک‌های هویت با عوامل برانگیزاننده و احساس موفقیت. مجله فراسوی مدیریت. سال سوم. شماره 11. صص 135-155.
- تنهای رشوانلو، فرهاد. کرامتی، راضیه. سعادت‌ی شامیر، ابوطالب (1391)، خوش‌بینی و عزت نفس در نوجوانان دختر: نقش سبک‌های هویت. فصلنامه روانشناسی کاربردی. سال ششم. شماره دوم. صص 73-90.
- حجازی، الهه. برجلی، سمیه (1388)، تفکر انتقادی، سبک‌های هویت و تعهد هویت در نوجوانان: ارائه یک مدل علی. مجله روانشناسی معاصر. دوره چهارم. شماره 2. صص 3-15.
- خدایی، علی. شگری، امید. کروسینی، الیزابتا. گراوند، فریبرز (1388)، ساختار عاملی و ویژگی‌های روانسنجی نسخه فارسی پرسشنامه سبک‌های هویت. مجله تازه‌های علوم شناختی. سال یازدهم. شماره 1. صص 40-48.
- زارع، مریم. سامانی، سیامک (1387)، بررسی نقش انعطاف‌پذیری و انسجام خانواده در هدف‌گرایی فرزندان. مجله خانواده پژوهی. سال چهارم. شماره 13. صص 17-36.
- سانتراک، جان دلبیو (2003)، زمینه روانشناسی سانتراک، ترجمه مهرداد فیروز بخت (1388)، تهران. موسسه خدمات فرهنگی رسا.
- سیف، علی‌اکبر (1387)، روانشناسی پرورشی نوین. تهران. نشر دوران.
- شاکری، ش (1382)، بررسی تأثیر میزان انعطاف‌پذیری خانواده بر بهداشت روان دانش‌آموزان متوسطه شیراز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز. شیراز.
- شگری، امید. شهرآرای، مهرناز. دانشپور، زهره. دستجردی، رضا (1386)، تفاوت‌های فردی در سبک‌های هویت و عملکرد تحصیلی: نقش تعهد هویت و بهزیستی روانشناختی. مجله پژوهش در سلامت روانشناختی. دوره اول. بهار. صص 16-29.
- صبحی قراملکی، ناصر. حاجلو، نادر. نیازی میرک، ژیلا (1391)، پیش‌بینی شادکامی بر اساس سبک پردازش هویت. مجله روش‌ها و مدل‌های روانشناختی. سال دوم. شماره هفتم. صص 121-134.
- کورش نیا، لطیفیان، مرتضی (1390)، بررسی رابطه بین ابعاد الگوهای ارتباطات خانوادگی-دانشگاهی و گرایش‌های تفکر انتقادی دانشجویان با واسطه‌گری ارضای نیازهای روانشناختی پایه. فصلنامه خانواده پژوهی. سال هفتم. شماره 28. صص 493-519.
- گال، مردیت. بورگ، والتر و گال، جویس (1996)، روش تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روانشناسی، ترجمه احمدرضا نصر، حمیدرضا عریضی، محمود ابوالقاسمی، محمد پاک‌سرشت، علیرضا کیامنش، خسرو باقری، محمد خیر، منیجه شهینی و زهره خسروی (1382). تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- مغانلو، مهناز. وفایی، مریم. شهرآرای، مهرناز (1387)، رابطه عوامل مدل پنج‌عاملی شخصیت و سبک‌های هویت. مجله پژوهش‌های روانشناختی. شماره 1-2. صص 79-94.

-
-
- Berzonsky, M. (2003), Identity style and well-being: does commitment matter. *Journal of Therapy and Research*, 3, 131-142.
 - Berzonsky, M. (2004), Identity processing style, self-construction and personal epistemic assumption: A social-cognitive perspective. *Journal of development psychological*, 4, 303-375.
 - Berzonsky, M. D., & Kuk, L. s. (2000), Identity status and identity processing style, and the transition to university *Journal of Adolescent research*, 15(1), 81-98.
 - Ennis, R. (1987), A taxonomy of critical thinking disposition and abilities. In J.
 - Olson, D. H. (1999), Circumflex model of marital & family systems. *Journal of Family Therapy*, 22, 144-167.
 - Ricketts, J. C. (2003), The efficacy of leadership development, critical thinking dispositions and student academic performance on the critical thinking skills of selected youth leaders, a dissertation presented to the graduate school of the University of Florida in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy, university of Florida.
 - Roberts, T. M. (2003), The influence of student's characteristics on achievement and attitudes when an illustrated web lecture is used in an online learning environment. A dissertation presented to the graduate school of the University of Florida in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy, university of Florida.

